

Izvirni znanstveni članek Original scientific paper (1.01)
Besedilo prejeto Received: 2. 10. 2022; Sprejeto Accepted: 12. 10. 2022
UDK UDC: 28:2-175.2
DOI: 10.34291/Edinost/77/02/Krajnc
© 2022 Krajnc CC BY 4.0

Aljaž Krajnc

Legenda o Aleksandru: primer sirske apokaliptične literature ob zori islama

The Alexander Legend: An Example of Syriac Apocalyptic Literature in the Dawn of Islam

Izvleček: Članek predstavi spis *Legenda o Aleksandru*, ki je nastal kmalu po letu 628 v kontekstu bizantinske imperialne propagande, ki si je prizadevala bizantinski imperij predstaviti kot četrto kraljestvo iz Danielove prerokbe o nasledstvu štirih kraljestev. Avtor najprej obravnava prerokbi o nasledstvu štirih kraljestev iz Danielove knjige. Drugo poglavje članka je namenjeno analizi Afrahatovega *Pokaza o vojnah* kot primera sirske politične teologije. V tretjem poglavju članka avtor oriše osnovne teze *Legende o Aleksandru*, čemur doda tudi prevode najpomembnejših odlomkov tega spisa. V zadnjem, četrtem poglavju avtor poda komentar k *Legendi o Aleksandru* in obravnava vprašanje datacije, temeljnih tez ter avtorstva *Legende o Aleksandru*. V zaključku je izpostavljena pomembnost spisa za apokaliptično literaturo tako v krščanskem kot v islamskem svetu.

Ključne besede: *Legenda o Aleksandru*, Danielova knjiga, apokaliptična literatura, bizantinski imperij, perzijski imperij, Heraklej, politika in religija, imperialna eshatologija, sirščina, islam

Abstract: *The article introduces the Syriac Alexander Legend, a text that was written in the context of the Byzantine imperial propaganda and aimed to present the Byzantine Empire as the fourth empire from Daniel's prophecy on the four kingdoms. In the first chapter, the author analyzes the prophecy on the succession of the four kingdoms contained in the Book of Daniel. The second chapter is dedicated to the analysis of Aphrahat's Demonstration on Wars, which is presented as an example of Syriac political theology. In the third chapter, the author sketches the story line of the Alexander legend and offers a Slovenian translation of the selected passages of the Alexander Legend. In the fourth chapter, a short commentary on the Alexander legend is provided. The commentary addresses the origins, basic theological concepts, and authorship of the Alexander legend. In the conclusion of the paper, the author highlights the importance of the Alexander Legend for the subsequent apocalyptic literature in the Christian as well as in the Islamic world.*

Keywords: *Alexander Legend, Book of Daniel, apocalyptic literature, Byzantine Empire, Persian Empire, Heraclius, politics and religion, imperial eschatology, Syriac language, Islam*

Uvod

Svetopisemska Danielova knjiga vsebuje prerokbo o nasledstvu štirih kraljestev, temo nasledstva štirih kraljestev pa so poznale tudi druge okoliške literature (Collins 1998, 92–98). Pozoren bralec bo ugotovil, da Danielova knjiga vsebuje dve različni verziji prerokbe o nasledstvu štirih kraljestev, pripovedi pa se razlikujeta predvsem glede odnosa do četrtega kraljestva. Krščanske in judovske skupnosti, ki so imele Danielovo knjigo za del razodetih spisov, so to napoved kasneje interpretirale na različne načine. Med drugim je bila Danielova prerokba uporabljena tudi za potrebe bizantinske imperialne ideologije, ki je hotela pokazati, da je bizantinski imperij zadnji imperij iz Danielove sheme in da je torej od Boga predvideno, da bo bizantinski imperij porazil preostale imperije. Primer take bizantinske propagandne literature je *Legenda o Aleksandru*, sirski spis, ki vsebuje napoved o končnem zmagoslavju bizantinskega imperija in je nastal le nekaj let pred obsežnimi arabskimi osvajanji, ki so za vedno spremenila politično in versko sliko bližnjevzhodne regije.

Namen članka je dvojen: po eni strani članek obravnava zgodovino recepcije pripovedi o nasledstvu štirih kraljestev iz Danielove knjige. Ta sorazmerno kratek odlomek oz. kratka odlomka sta v zgodovini interpretacije Svetega pisma dobila eminentno mesto, saj sta ponudila teološko branje nasledstva imperijev ter s tem svojevrstno teologijo političnih fenomenov, kar je zanimalo bralce skozi zgodovino. Prvi namen članka je torej predstaviti recepcijo Danielove prerokbe o nasledstvu štirih kraljestev na podlagi študije primera *Legende o Aleksandru*. Drugi namen članka je raziskati temeljne predpostavke politične teologije avtorja spisa *Legenda o Aleksandru*.

1 Danielova knjiga: nasledstvo štirih kraljestev in njegova recepcija

Danielova knjiga je edina apokaliptična knjiga, ki je vsebovana v kanonu hebrejske Biblije.¹ Knjigo lahko, sledeč jezikom, v katerih je napisana, razdelimo na tri dele: 1) Dan 1,1–2,4a: Uvod (v hebrejščini); 2) Dan 2,4b–7,28: Glavni del (v aramejščini); 3) Dan 8,1–12,13: [Poznejša] razširitev (v hebrejščini). Obstajajo tudi grški dodatki h knjigi, ki jih vsebuje kanon Pravoslavne in Katoliške cerkve. V uvodu je Daniel predstavljen kot predstavnik izraelske kraljeve hiše na dvoru kralja Nebukadnezarja v letu 586 pr. Kr., vendar so si strokovnjaki enotni, da je bila knjiga v resnici zaključena šele v prvi polovici 2. stoletju pr. Kr. (Niehr 2016, 624). To mnenje je zagovarjal že Porfirij, ki je ugotovil, da Danielova knjiga podaja točna zgodovinska dejstva le do obdobja Antioha IV. Epifana (vlada 175–164 pr. Kr.), in to mnenje je prestalo sito časa (Collins 1998, 87–88). Collins poudarja, da se Dan 7–12 definitivno nanaša na obdobje preganjanja pod Antiohom IV. Epifanom,² dopušča pa možnost, da je (aramejski) material, ki se nam je ohranil v Dan 2–6, obstajal že pred tem, v 2. stoletju pr. Kr. pa je bil integriran v Danielovo knjigo, kot jo poznamo danes (88–90).³

Danielova knjiga vsebuje dve napovedi o nasledstvu kraljestev: Dan 2 in Dan 7. Obe napovedi sta vsebovani v delu, ki je napisan v aramejščini. Če prevzamemo datacijo, ki jo predlaga Collins, je Dan 2 nastal še pred preganjanji pod Antiohom IV., medtem ko je Dan 7 treba uvrstiti v obdobje preganjanja.

Osnoven zaplet pri Nebukadnezarjevih sanjah v Dan 2 je tak: Kralj Nebukadnezar sanja sanje, ki so vznemirile njegovega duha (v. 1), in od

-
- 1 K apokaliptični zvrsti lahko sicer štejemo tudi posamezne odlomke nekaterih knjig, npr. Iz 24–27. Kot opozori Collins (1998, 43–84), Danielova knjiga ni edini primer apokaliptične literature, ki se nam je ohranil iz tistega časa. V tisti čas moramo namreč postaviti tudi nekatere dele, ki so danes vsebovani v etiopski *Henohovi knjigi*.
 - 2 Preganjanja pod Selevkidskim vladarjem Antiohom IV. Epifanom so svoj vrhunec doživela leta 167 pr. Kr., ko je prišel v Jeruzalem razglas o omejitvi verske svobode za Jude. Istega leta so grške oblasti prepovedale dnevno žrtvovanje v templju ter opravile v templju prvo pogansko daritev z zakolom svinje. Judovska reakcija na ta preganjanja je vključevala Makabejski upor, o katerem nam pripovedujeta knjigi Makabejcev. (Morkholm 1989, 286–287)
 - 3 Jezikovna razdelitev torej ni zadostna, da bi razložili strukturo Danielove knjige, saj je aramejsko gradivo v Dan 2–6 veliko zgodnejše kot aramejsko gradivo v Dan 7. Dalje je Dan 7 veliko bolj skladen s poglavji, ki sledijo temu poglavju, kot pa s poglavji, ki mu predhodijo.

čarovnikov in razlagalcev zahteva, da mu povedo, kakšne sanje je sanjal ter kaj je njihov pomen (vv. 5.8-9). Samo Daniel je sposoben kralju povedati, kakšne sanje je sanjal ter kakšen je njihov pomen, kar pa lahko naredi preko vizije (*bāḥezwā*⁴), v kateri mu je bila ponoči razkrita skrivnost (*rāzā*) (v. 19). Daniel se na vizijo odzove z besedami, ki dobro opišejo teološko sporočilo, ki ga skuša podati Dan 2,20-21:

Hvaljeno bodi Božje ime od vekov na veke,
 kajti njegovi sta modrost in moč.
 On spreminja čase in dobe,
 odstavlja kralje in postavlja kralje
 (*māha 'dē malkîn ûmāhāqēm malkîn*);
 daje modrost modrim
 in razumnost razumnim. [SSP 3]

S temi besedami pisec Danielove knjige uvede enega izmed temeljnih teologumenov Danielove knjige, tj. da Bog bdi nad političnimi premiki oz. da on »odstavlja kralje in postavlja kralje« (*māha 'dē malkîn ûmāhāqēm malkîn*) (v. 21).

Nebukadnezar je sanjal veliko podobo, ki je imela glavo iz čistega zlata, prsi in roke iz srebra, trebuh in ledja iz bron, stegna iz železa, noge pa deloma iz železa in deloma iz ila (vv. 31-33). Kamen se je utrgal iz gore ter zdrobil noge iz železa in ila, kar je imelo za posledico, da so se zdrobili tudi preostali deli podobe, kamen pa je postal velika gora ter je napolnil vso zemljo (vv. 34-35).

Daniel se nato posveti razlagi sanj: zlata glava je Nebukadnezar (v. 37), za katerim bo vstalo drugo kraljestvo (*malkû 'āḥārī*), ki bo manj mogočno od Nebukadnezarjevega⁴ in mu bo sledilo tretje kraljestvo, ki ga predstavlja bron in bo vladalo vsej zemlji (v. 39). Nato bo nastopilo četrto kraljestvo, o katerem je rečeno, da bo trdo kot železo ter bo zdrobilo vse (v. 40). To kraljestvo se bo pomešalo z drugimi človeškimi sinovi, in zatorej bo del kraljestva šibak, del pa močan (v. 42-43). V dneh tega kraljestva bo Bog

4 Čepprav besedilo ne omeni tega, je to kraljestvo skoraj zagotovo predstavljeno s prsmi in rokami iz srebra.

nebes ustanovil kraljestvo (*yaqīm 'elāh šamayyā' malkū*), ki bo trajalo večno in bo razdrobilo vsa kraljestva, kakor je skala zdrobila podobo (vv. 44-45).

Collins ponudi obširno analizo besedil iz različnih religioznih tradicij tistega časa, ki izpričujejo tradicijo prerokbe o nasledstvu štirih kraljestev (1988, 92-98). Sklepamo lahko, da se Danielova knjiga nanaša na to skupno tradicijo. Glede možne identifikacije štirih kraljestev, o katerih govori Dan 2, Collins pravi, da je četrto kraljestvo zagotovo helenistično kraljestvo in da se v. 43 navezuje na neuspešno združitev med ptolemajsko in selevkidsko dinastijo (1988, 95.97).⁵ Če je prvo kraljestvo Nebukadnezarjevo babilonsko kraljestvo in je četrto kraljestvo helenistično kraljestvo, sta vmesni kraljestvi najverjetneje medijski in perzijski imperij (95; Niehr 2016, 624; Hartman in di Lella 1977, 29-42).

Dan 2 kot celota torej izpove: poganska kraljestva si bodo sledila v zaporedju štirih kraljestev: babilonsko, medijsko, perzijsko in helenistično. Helenistično kraljestvo, v obdobju katerega je živel tudi avtor teksta, se bo začelo mešati, vendar bo vseeno obstalo. Uničil ga bo nastop večnega, Božjega kraljestva, ki bo zavladovalo vsej zemlji in naredilo konec liniji štirih kraljestev. Pri tem je treba povedati, da Dan 2 ne vsebuje popolne zavrnitve legitimnosti poganskih kraljestev, ampak hoče poudariti, da bdi na nasledstvom kraljestev ter nad politično situacijo skozi zgodovino Boga, kakor to izpove Daniel v 2,20-21. Poganski vladar Nebukadnezar tako v Dan 4,31-34 izpove vero v Boga, ki ga tudi imenuje »kralj nebes« (*melek šamayyā'*). Verjetno so namreč poglavja Dan 2-6 nastala še pred preganjanjem Antioha IV. Epifana in zatorej vsebujejo benignen odnos do poganskih kraljev, ki so predstavljeni kot postavljeni od Boga. Ta poglavja torej vsebujejo razlago tega, kako lahko pogansko kraljestvo vlada nad Izraelci, ter povedo, da je tak Božji načrt in da bodo ob koncu ta kraljestva tudi razpadla, na njihovo mesto pa bo postavljeno univerzalno in večno kraljestvo.

Situacija je spremenjena v Dan 7. Zdaj je Daniel tisti, ki sanja, angel pa mu razloži pomen sanj. Poleg te razlike je besedilo v Dan 7 veliko bolj kritično do poganskih kraljestev: »poganska kraljestva niso bila več videna kot

5 Helenistično kraljestvo je torej kraljestvo, ki ga je ustanovil Aleksander Veliki in ki se je kasneje razdelilo na diadohska kraljestva. Tako ptolemajska kot selevkidska dinastija sta vladali kraljestvom, ki sta nastali po smrti Aleksandra Velikega in delitvi njegove države.

možni služabniki Boga.« (Collins 1996, 98) Besedilo moramo skoraj zagotovo datirati v čas preganjanj pod Antiohom IV. Epifanom (98). Dan 7 vsebuje opis Danielovega nočnega videnja, ki ga besedilo umesti v prvo leto vladanja babilonskega kralja Belšacarja (v. 1). Daniel v videnju najprej vidi štiri zveri, ki druga za drugo prihajajo iz razburkanega morja (vv. 2-8). Nato nastopi sodba (vv. 9-12), v kateri je zverem oblast odvzeta, dolgost življenja pa jim je dana do določene dobe (v. 12). Večna oblast je predana nekemu, ki je bil kakor Sin človekov (*bar 'ēnāš*), čigar kraljestvo ne bo uničeno (v. 13-14). Eden izmed tam stoječih Danielu ponudi razlago videnja: »Te velike zveri, ki so štiri, so štirje kralji (*malkîn*), ki se bodo vzdignili na zemlji; in sveti Najvišjega (*qaddiše 'elyônîn*) bodo dobili kraljestvo (*malkûtā'*) in kraljestvo bodo obdržali na vekomaj in na vekov veke.« (vv. 17-18) Daniel ga dalje povpraša predvsem o četrti zveri in razlagalec pove, da bo četrto kraljestvo požrlo in razdrobilo vso zemljo (v. 23). Nato bo iz tega kraljestva vstal kralj, ki bo uničeval svete Najvišjega (v. 25). S sodbo mu bo oblast odvzeta (v. 26), dana pa bo ljudstvu svetih Najvišjega (v. 27).

Ker se odlomek znova nanaša na vizijo o menjavi štirih kraljestev, je treba predpostavljati, da se nanaša na isto sosledje kraljestev. Drugače kot Dan 2 je Dan 7 veliko bolj kritičen do poganskih kraljestev, še posebej desetega kralja četrtega kraljestva, ki bo krutejši od preostalih in ga moramo najverjetneje identificirati z Antiohom IV. Epifanom (Hartman in di Lella 1977, 214), krutosti tega kralja, ki so omenjene v Dan 7,25, pa je treba najverjetneje interpretirati v povezavi s preganjanji, ki so jim bili podvrženi judje (214). Oskrunjenje templja še ni omenjeno, kar najverjetneje pomeni, da je besedilo nastalo pred letom 167 pr. Kr. (214). Temu kralju bo oblast odvzeta, zavladalo pa bo ljudstvo svetih Najvišjega, s čimer ima besedilo v mislih judovski narod ter večno judovsko kraljestvo, ki bo nastopilo.

Če si še enkrat pogledamo pripovedi o nasledstvu štirih kraljestev, lahko rečemo, da obe uporabita podobno tradicijo, ki pa jo interpretirata na drugačen način. V obeh primerih je imel pisec najverjetneje v mislih tako nasledstvo kraljestev: babilonsko, medijsko, perzijsko in helenistično (grško). V Dan 2 je to nasledstvo kraljestev sad Božjega načrta, poganski vladarji pa so interpretirani (tudi) v pozitivni luči, predvsem Nebukadnezar v Dan 4. Vendar tudi Dan 2 govori o tem, da bo na koncu nastopilo zadnje in večno kraljestvo, ki ga bo ustanovil Bog. Dan 7 je bolj kritičen do poganskih kraljestev, še posebej do četrtega, torej grškega kraljestva, saj so v

času nastanka besedila judje živeli pod preganjanji Antioha IV. Epifana. Dan 7 prevzame že znano tradicijo o nasledstvu štirih kraljestev in ponudi novo interpretacijo, ki ustreza takratnemu zgodovinskemu kontekstu; poudari namreč, da bo tudi četrto kraljestvo uničeno. Pri tem poganske kralje četrtega kraljestva predstavi v izrazito negativni luči, česar v Dan 2–6 ni zaznati.

Danielova knjiga v Dan 2 in 7 vsebuje teološko vizijo zgodovine, ki so jo bile skupnosti, ki so priznavale kanoničnost tega spisa, primorane integrirati v svoj verski sistem,⁶ oz. je bila na voljo, ko so bile te skupnosti primorane interpretirati svojo lastno zgodovinsko situacijo. Judovska in krščanska verska misel v pozni antiki se je namreč pogosto zatekala k starozaveznim zgodbam in detajlom iz teh zgodb, da je zagovarjala legitimnost svoje skupnosti.⁷

Aluzivna narava opisa nasledstva štirih kraljev v Dan 2 in 7 je dovoljevala, da so kristjani in judje lahko vedno znova odgovarjali na vprašanja o tem, o katerih štirih kraljestvih je govor v Danielovi knjigi. Hipolit Rimski je vizijo štirih kraljestev interpretiral tako, da je drugo kraljestvo identificiral s perzijskim, in ne medijskim kraljestvom, grško kraljestvo pa je postavil na tretje mesto. Tako je ostalo mesto četrtega kraljestva prosto in Hipolit je na to mesto postavil rimsko kraljestvo, ki bo ob koncu sveta uničeno. (Bracht 2021, 174.182) Herman je raziskal recepcijo sheme štirih kraljestev v judovskih rabinskih virih in ugotovil, da je bila tudi tam ta tema velikokrat uporabljena in da je bil v babilonskem okolju poudarek predvsem na vprašanju, ali bo četrto oz. končno kraljestvo Perzija ali Rim/Bizanc, saj je Babilonski Talmud nastal v kontekstu boja med Perzijci in Rimljani/Bizantinci (2021, 202).⁸

6 Brachtova v svoji razpravi o Hipolitovem komentarju k Danielu naveže na Assmannov koncept »raztezanja komunikacijske situacije« (*Zerdehnung der Kommunikationssituation*). Raztezanje komunikacijske situacije se pojavi, ko morajo verniki razložiti kanoničen spis, ki je nastal v povsem drugačnem zgodovinskem kontekstu in so ga primorani interpretirati v svojem specifičnem zgodovinskem kontekstu (2021, 169).

7 Eden izmed primerov take interpretacije je že figura Abrahama, kot je obravnavana v Novi zavezi, isto figuro pa kasneje uporabi tudi Koran (Krajnc 2021). Assmann za današnji svet pravi, da je nastal iz svetopisemske misli (Petkovšek 2022).

8 Tako Hermanov kot Brachtov prispevek sta bila objavljena v zborniku *Four Kingdom Motifs Before and Beyond Daniel* (2021), v katerem so raziskovalci različnih zgodovinskih obdobjih prispevali članke o recepciji motiva štirih kraljestev, ki ga najdemo pri Danielu.

Motiv Danielovih štirih kraljestev pa je bil uporabljen s strani še ene skupine, ki je živela v kontekstu bizantinsko-perzijskih vojn: sirskih kristjanov. Tako imamo iz začetka 7. stoletja ohranjeno t. i. *Legendo o Aleksandru* (*Neshānā dileh d-Āleksandrus bar Pilipus māqedunāyā*).⁹ Še preden pa si podrobno pogledamo vsebino in zgodovinski kontekst tega dela, bomo nekaj besed namenili sirski politični teologiji v času, preden je nastala *Legenda o Aleksandru*.

2 Kraljestva v sirski politični teologiji: primer Afrahatovega Pokaza o vojnah

Manolis Papoutsakis je svojo študijo z naslovom *Namestniško kraljevanje* (angl. *Vicarious Kingship*) začel s temi besedami:

Ideja, da zemeljski vladar deluje kot upravni predstavnik Boga v nebesih, zagotovo ni izum sirskih piscev v pozni antiki. Jasno pa je, da so znotraj krščanske tradicije sirski pesniki in homiletiki med četrtnim in šestim stoletjem – to je v obdobju, ki ga obravnava ta študija – prvi, ki uvedejo pojem ‘namestniškega kraljevanja’ v pazljivo zamišljen in konsistenten eshatološki vzorec. (2017, 1)

Naslavljanje tematike kraljestva (sir. *malkutā*) je v sirski teološki misli pristožno že od vsega začetka. Afrahat,¹⁰ eden prvih sirskih teologov, katerega dela so se nam ohranila, je o problemu kraljestva govoril v svojih *Pokazih*

9 Dobesedni prevod sirskega naslova bi se glasil »Zmagoslavje Aleksandra, sina Filipa Makedonskega«, v članku pa ga bomo prevajali kot *Legenda o Aleksandru*, saj spisu dajejo podoben naslov tudi raziskovalci, ki pišejo v drugih indoevropskih jezikih. Sirski izvirnik je uredil Ernest A. Wallis Budge v sklopu svoje izdaje *Zgodbe Aleksandra, Filipovega sina, kralja Makedoncev* (*Taš'itā d-Āleksandrus bar Pilipus malkā d-māqedunāyā*), ki je sirski prevod *Romana o Aleksandru*, dela, ki je pripisano Kalistenu, Aleksandrovedemu sodobniku in historiografu, vendar je skoraj zagotovo nastalo v začetku 3. stoletja po Kr. (Stoneman 2018). Budge je dal delu naslov »A Christian Legend Concerning Alexander«. Izdaji je dodal tudi angleški prevod v ločenem zvezku (1899b). Sirščino prečkujem po navodilih ameriške kongresne knjižnice, ki jih je pripravil Sebastian Brock (<https://www.loc.gov/catdir/cps0/romanization/syriac.pdf>). Čeprav je Budgeova izdaja LA tiskana v vzhodnosirski pisavi, besede prečkujem, kot če bi bile zapisane v *serṯā*.

10 Afrahat (ܐܦܪܗܬ) – znan tudi pod imenom ‘Perzijski modrec’ (*ḥakimā pārsāyā*) – je deloval v prvi polovici 4. stoletja, najverjetneje na ozemlju perzijskega imperija. Njegova dela so se nam ohranila v obliki triindvajsetih *Pokazov* (*Tahwyātā*), ki so eno najzgodnejših ohranjenih literarnih del v sirščini. Delo je bilo že v petem stoletju prevedeno v armenščino, kasneje pa tudi v arabščino in ge’ez. (Brock 2011)

(*Tahwyātā*), natančneje v *Pokazu o vojnah* (*Tahwitā da-qrābē*).¹¹ Ta pokaz je nastal v kontekstu boja med perzijskim in rimskim imperijem, Afrahat pa je želel pokazati, da bo rimski imperij zmagal v boju. Afrahatov *Pokaz o vojnah* je zanimiv predvsem zaradi tega, ker je Afrahat najverjetneje živel na območju perzijskega imperija in je želel svoje poslušalce prepričati, da je prevlada perzijskega imperija le začasna. Za razlago dogodkov iz svoje sodobnosti uporablja teološke argumente in pri tem ponudi svojevrstno interpretacijo več svetopisemskih odlomkov.¹²

Afrahat je zaslužen za to, da v teološki diskurz vpelje pojem 'varuh kraljstva' (*nāṭar malkutā*) in s tem začne sirska teologija namestniškega kraljevanja. Po Afrahatu je namreč rimski imperij s Kristusovim prihodom dobil posebno funkcijo, saj mu je bila zaupana vloga varuha kraljstva do Kristusovega drugega prihoda:

Ob svojem prihodu je kraljestvo (*malkutā*) izročil (*ašlem*) Rimljanom, ki se imenujejo tudi »Ezavovi sinovi«. Ti Ezavovi sinovi so varuhi kraljstva (*nāṭrin malkutā*) za Tega, ki ga daje (*yāhubāh*). (*Pokaz o vojnah* 22 [PS 230.25–231.2])

Afrahat pri tem vpelje idejo o izmenjavi vlog Ezava in Jakoba, saj je Jakobu, torej judom, odvzeta oblast, dana pa je Ezavovim potomcem, tj. Rimljanom.¹³ Afrahat nasledstvo štirih kraljestev razume podobno kot Hipolit Rimski, torej kot nasledstvo babilonskega, perzijskega, grškega in rimskega imperija (*Pokaz o vojnah* 15–20). Po Afrahatu je kraljestvu Rimljanov že v Danielovi knjigi napovedano, da bo obstalo do drugega Mesijevega prihoda (*Pokaz o vojnah* 10; 13; 19),¹⁴ za varuhe kraljstva pa so bili postavljeni

11 Delo je dobilo to ime, ker je njegov del naslovljen kot 'pokaz' (ed. *tahwitā*, mn. *tahwyātā*).

12 Značilnost Afrahatove eksegeze je, da na inovativen način povezuje svetopisemske odlomke iz različnih knjig, da ponazori svoj argument. V *Pokazu o vojnah* so poleg Danielove knjige ključni 1 Mz 49,10, Apd 5,37 in 1 Kor 5,24. Za lucidno študijo Afrahatove uporabe Danielove knjige v *Pokazu o vojnah* gl. Morrison 2007. Za pregled Afrahatove uporabe svetopisemskih odlomkov v *Pokazu o vojnah* gl. Papoutsakis 2017, 36–55.

13 Rimljani so z Ezavovimi potomci povezani že v rabinskih spisih. Za jude je napoved iz 1 Mz 27,27–29 dokaz, da imajo Rimljani oz. Ezavovi potomci oblast samo začasno, podobno kot je imel Ezav pravico prvorojenstva samo začasno, kasneje pa je bila dana Jakobu. (Hacohen 2018, 73–90)

14 Afrahat nasledstvo štirih kraljestev razume podobno kot Hipolit Rimski, torej kot nasledstvo babilonskega, perzijskega, grškega in rimskega imperija.

s prvim Kristusovim prihodom. Kristus jih je za varuhe kraljestva postavil s tem, ko se je dal popisati v okviru popisa prebivalstva (*kasp rišā*), s čimer jim je zagotovil tudi svojo pomoč:

Najprej je dal kraljestvo (*yahb malkutā*) Jakobovim sinovom in jim podredil Ezavove sinove, kot je Ezavu prerokoval Izak: »Delal boš za svojega brata Jakoba.« [1 Mz 27,40] In ko niso več dobro služili kraljestvu, ga je vzel (*šaqḷāh*) Jakobovim sinovom ter ga dal (*yahbāh*) Ezavovim sinovom, dokler ne pride Ta, ki mu [kraljestvo] pripada (*man d-dileh hi*). Nato bodo dar (*paratiqi*) izročili Temu, ki ga je tudi podaril. Ne bodo ga zadržali zase. Varuh kraljestva (*nāṭar malkutā*) se bo podredil (*mešta 'bad*) Njemu, ki se mu vse podreja. Zaradi tega kraljestvo Ezavovih sinov ne bo izročeno v roke zbranih vojsk, ki želijo iti [v bitko] proti temu [kraljestvu]. Kajti kraljestvo je varovano (*metnaṭrā*) za Tega, ki ga je podaril, On pa ga tudi varoval (*mnaṭar*). Preljubi! Glede tega, o čemer sem ti pisal – da je torej kraljestvo Ezavovih sinov varovano za tistega, ki ga je [jim] podaril – ne dvomi, da to kraljestvo ne bo premagano, kajti mogočen bojevnik (*gabrā ganbārā*), ki mu je ime Jezus, bo prišel z vojsko in njegov oklep bo nosila vsa vojska kraljestva. Razmisli in uvidi, da je bil tudi v popisu prebivalstva (*b-kasp rišā*) popisan z njimi (*ktib 'amhun*). Kakor je bil v popisu prebivalstva popisan z njimi, jim bo tudi pomagal (*m 'adar*). Njegov prapor se je razširil po tej deželi, oblekli so njegov oklep in ne bodo padli v bitki. In če mi rečeš: »Zakaj so v letih prejšnjih kraljev [Perzijci] osvojili [četrto] zver in si jo podredili?« Ker upravniki in kralji, ki so bili v tistem času v kraljestvu Ezavovih sinov, niso želeli pripeljati s sabo moža, ki je bil z njimi popisan v popisu prebivalstva. Zaradi tega je bila [četrta] zver podrejena za nekaj časa. Vendar ni bila ubita. (*Pokaz o vojnah* 24 [PS 233.2–236.6])

Afrahat je sicer gradil na Danielovi shemi štirih kraljestev, vendar ponudi svojevrstno interpretacijo, ko v razlago Danielove sheme vpelje še druge svetopisemske odlomke. V odlomku, ki smo ga citirali, se Afrahat nanaša na obljubo o prvorojenstvu, ki je bila dana Jakobu, ter pove, da je Bog sklenil to obljubo spremeniti ter kraljestvo zaupati Ezavovim sinovom, saj Jakobovi sinovi niso dobro skrbeli za dobrobit kraljestva. Že rabinška eksegeza je Ezavove potomce enačila z Rimljani. Afrahat sprejme

to identifikacijo, vendar jo uporabi za argument proti judom, saj pravi, da je bilo Jakobovim sinovom, torej judom, kraljestvo odvzeto ter dano Ezavovim sinovom, tj. Rimljanom.

Kraljestvo je bilo judom odvzeto s Kristusovim prihodom. Poseben trenutek združitve Kristusa in Rimskega imperija vidi Afrahat v popisu prebivalstva, ko je bilo Kristusovo ime zapisano skupaj z Rimljani.¹⁵ Od takrat dalje je bilo za Rimljane teoretično možno, da bi se z njim tudi bojevali. Vendar tega cesarji pred Konstantinom niso naredili, in to je razlog, da so si Perzijci za nekaj časa podredili rimski imperij oz. četrto zver. Ker je Afrahat živel v kontekstu perzijskega imperija, je s tem svojim poslušalcem najverjetneje želel povedati, da je prevlada Perzijcev le začasna ter da bo z novim cesarjem Konstantinom končno zavladal rimski imperij.

Za potrebe te študije je treba izpostaviti Afrahatov pojem 'varuh kraljestva' (*nāṭar malkutā*), saj je, kot pokaže Papoutsakis, ta pojem kasneje prevzel sv. Efrem (umrl 373) (2017, 55–69), prav tako pa tudi Jakob iz Seruga (umrl 521) (39–150). Po Afrahatu so bili Rimljani postavljeni za varuhe kraljestva na zemlji. To kraljestvo bodo varovali vse do prihoda Mesije, ko mu bodo kraljestvo tudi predali. Šele takrat bo nastopilo večno kraljestvo Sina človekovega:

Zver ne bo pokončana, dokler Staroletni (*'atiq yawmātā*) ne bo sedel na svoj prestol (*kursyā*) in se mu bo približal Sin človekov (*bar 'nāšīn*) ter mu bo dana oblast (*šulṭānā*). Takrat bo zver pokončana, njeno telo pa bo izginilo. Nastopilo bo kraljestvo sina človekovega, večno kraljestvo (*malkuteh d-bar 'nāšīn malkut 'ālam*), in njegova oblast bo na vekov veke (*šulṭāneh l-dārdārin*). (*Pokaz o vojnah* 6 [PS 196.14-20])

Pomembno je predvsem poudariti, da je bil s tem rimski imperij vpeljan v eshatološko shemo, saj je rimski imperij tisti, ki bo kraljestvo varoval za Kristusa. Poleg tega bo Kristus rimskemu imperiju pomagal, saj je bil skupaj z njimi vpisan v popis prebivalstva. Rimsko kraljestvo je obenem

15 Papoutsakis omenja, da je popis prebivalstva že v času Origena pomenil neko vrsto sodelovanja med Kristusom in rimskim cesarjem (2017, 25).

četrto kraljestvo – v navezavi na Dan 7 četrta zver (*ḥayutā*) iz sheme Danielove pripovedi – kar pomeni, da bo obstalo vse do nastopa kraljestva Sina človekovega. Do takrat pa so Rimljani imenovani za varuhe kraljestva.¹⁶

V svoji študiji Papoutsakis Afrahatov *Pokaz o vojnah* postavi na začetek t. i. sirske teologije namestniškega kraljevanja. Njegovo študijo lahko razumemo tudi kot obširen pregled učinkovne zgodovine Afrahatovega *Pokaza o vojnah* oz. njegove teologije namestniškega kraljevanja. Papoutsakis pravi, da je eden izmed rezultatov njegove študije, da bo/je pokazal, da je bil sv. Efrem – verjetno najvplivnejši sirski teolog – seznanjen z Afrahatovo teologijo (2017, 36). Kasneje je to misel v svojih homilijah prevzel tudi Jakob iz Seruga, še en pomemben sirski teolog. Povsem upravičeno je torej trditi, da je Afrahat v svojem *Pokazu o vojnah* načrtoval temeljne obrise teologije namestniškega kraljevanja, ki so jo prevzeli ter na svoj način interpretirali poznejši sirski teologi, kot sta sv. Efrem in Jakob iz Seruga.

3 *Legenda o Aleksandru (Neṣḥānā dileh d-Āleksandrus bar Pilipus māqedunāyā): Pregled dela*

Predstavljamo temeljne vsebine LA, sledil bo komentar k delu ter umestitev dela v zgodovinski kontekst.

Spis LA se začne tako:

Zmagoslavje Aleksandra, sina Filipa Makedonskega (*neṣḥānā dileh d-Āleksandrus bar Pilipus māqedunāyā*). [O tem] kako je šel do koncev sveta (*sawpay 'ālmā*), naredil železna vrata (*tar'ā d-parzlā*) in jih zaprl pred obličjem severnega vetra, da ne bi pobegnili Huni (*Hunāyē*) ter ugrabili dežel. Od tukaj dalje [je besedilo] iz spisov v arhivih kraljev (*malkē*) Aleksandrije. (LA, 255)

Iz tega kratkega opisa je razvidno, da skuša avtor povedati, da je besedilo našel v arhivu aleksandrinskih kraljev in da gre za pristen dokument,

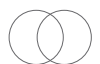
¹⁶ Sicer je treba poudariti, da Afrahat postavi jasno ločnico med zemeljskim kraljestvom in kraljestvom, ki bo nastopilo s Sinom človekovim.

ki opisuje dejanja Aleksandra Velikega. Preučevalci soglašajo, da to zagotovo ni res, saj spis jasno kaže značilnosti, da je nastal v kontekstu bizantinsko-sasanidskih vojn. Umeščanje spisa v daljno zgodovino je služilo temu, da so bralci dobili občutek, da je bila bizantinskemu imperiju zmaga napovedana že davno.

Spis poroča, kako je Aleksander, ki ga njegovi dvorjani nazivajo tudi »kralj Grkov« (*malkā d-yawnāyē*) (LA, 255), sklenil prehoditi celoten svet, da bi »videl, na čem slonijo nebesa (*šmayā*) in kaj obkroža vso stvarstvo (*britā*)« (256). Njegovi generali mu nasprotujejo, češ da mu tega ne bo uspelo videti, saj stvarstvo obkroža ocean, Aleksander pa se vseeno odloči za to, da se odpravi na pot in se sam prepriča o tem (256–257). Da gre za izrazit krščanski pogled na Aleksandra, ki je predstavljen kot pobožen kralj, je jasno iz Aleksandrove molitve pred odhodom na osvajanja:

Bog, Gospod kraljev in sodnikov (*alāhā mārā d-malkē w-dayānē*), ki vzpostavljaš kralje (*mḡim ant malke*) in jim vzameš njihovo oblast (*šultānhun*). Po svojem umu sem uvidel, da si me povišal nad vse kralje. Dal si mi rogove (*qarnātā*) na glavo, da bi z njimi ranil kraljestva sveta (*malkuwātā d-‘ālmā*). Daj mi moč (*idā*) iz nebes svoje svetosti, da bo [moja] vojska (*ḥaylā*) večja od kraljestev sveta in da jih bom osvojil ter ponižal. Poveličeval bom tvoje ime (*šmāk*), Gospod, za vedno. Tvoj spomin (*dukrānāk*) bo na vekov veke. Zapisal bom tvoje ime, o Bog, v listino (*qarṭaysā*) svojega kraljestva, da bo tebi zmeraj v spomin (*dukrānāk*). Če pride Mesija (*mšihā*), ki je Božji Sin (*breh d-alāhā*), v mojih dneh, se mu bom priklonil (*esgud*) jaz in moje vojske. In če ne pride v mojih dneh, bom – ko bom šel in osvojil kralje ter njihovo ozemlje – ta prestol (*kursyā*), ki je sedež (*qatdārā*) iz srebra, na katerem sedim, nesel ter ga postavil v Jeruzalemu (*Urišlem*). Ko bo Mesija prišel iz nebes, bo sedel na prestol mojega kraljestva (*kursay malkuty*), kajti njegovo kraljestvo (*malkuteh*) bo obstalo na veke. Sedemsto mer (*liṛē*) zlata bo darilo (*iqārā*) pred Mesijo, ko pride. In če umrem v eni izmed regij sveta ali pa če tukaj v Aleksandriji, naj bo vzeta krona mojega kraljestva (*tāgā d-malkuty*) in povzdignjena na ta sedež, ki sem ga dal Mesiji. In krone vseh kraljev, ki bodo umrli v Aleksandriji, naj bodo obešene na ta sedež iz srebra, ki sem ga dal Mesiji. (257–258)

V tej Aleksandrovi molitvi je jasno povedano, da Aleksander svoje kraljestvo pojmuje kot kraljestvo, ki ne bo uničeno in bo povišano nad vsa druga kraljestva. Aleksandrovo kraljestvo je četrto kraljestvo iz Danielove sheme štirih kraljestev in kot tako ne bo uničeno, ampak bo ono uničilo preostala kraljestva. V kontekstu bizantinsko-sasanidskih vojn to pomeni, da bo sčasoma bizantinski imperij prevladal, saj mu je usojeno vladati. Dalje odlomek vzpostavi povezavo med Mesijo ter Aleksandrovim kraljestvom, kajti Mesija bo, ko bo prišel, sedel na Aleksandrov kraljevski prestol, kamor je Aleksander naročil naj obesijo njegovo krono po tem, ko bo umrl. Odlomek implicira tudi, da se bo končni Mesijev prihod zgodil v Jeruzalemu, s čimer je Jeruzalemu pripisana posebna eshatološka vloga.¹⁷

LA se nadaljuje s pripovedjo o Aleksandrovem potovanju (258–268); Aleksander ugotovi, da ne bo mogel videti koncev nebes. S skrajnega vzhoda se usmeri proti zahodu, kjer se sreča z lokalnimi prebivalci, ki jih pestijo nevarnosti Hunov s severa. Aleksander naroči, naj njegovi možje zgradijo vrata iz železa, ki bodo varovala ljudi pred vdori Hunov. Ko Aleksander dokonča gradnjo zidu, ki bo svet varoval pred vdori Hunov, prerokuje, kaj se bo zgodilo ob koncu sveta:

Huni bodo šli ter osvojili ozemlja Rimljanov (*Rumāyē*) in Perzijcev (*Pārsāyē*). Metali bodo puščice [...] in vrnili se bodo ter vstopili v svojo deželo. Napisal sem tudi, da bodo na koncu osemsto šestindvajsetih let Huni šli po ozki poti, ki leži nasproti Helurāsa in od koder gre reka Tigris kot potok, ki poganja mlin. Osvojili bodo narode, odrezali bodo poti in stresli bodo zemljo, ko bodo šli. Napisal sem tudi in podučil ter prerokoval, da se bo zgodilo na koncu devetsto štiridesetih let. Drug kralj (*malkā hrinā*) [bo vstal], ko bo

17 Jeruzalem je v sirski teološki tradiciji tistega časa pomemben teološki *topos*. Po *Jami zakladov*, sirskega spisu, ki na svoj način povzame odrešenjske zgodovine od stvarjenja sveta pa do binškoiti in je nastal na koncu 6. stoletja, je bil Adam ustvarjen v Jeruzalemu in je, ko je prvič stopil na zemljo, stopil na Golgoto, kjer bo kasneje križan Jezus, prav tako pa je bil tja postavljen Adamov kraljevski prestol: »Svoji nogi je postavil na tisti kraj, kamor je bil postavljen križ našega odrešenika (*zqīpeh d-pāruqan*), kajti Adam je bil ustvarjen v Jeruzalemu. Oblečen je bil v kraljevsko oblačilo (*Ibušā d-malkutā*) in na njegovo glavo je nadel krono slave (*klilā d-tešbuhtā*). Tam je bil postavljen za kralja, duhovnika in preroka. In tam ga je Bog posedel na prestol njegove slave (*kursyā d-iqreh*). In tam mu je Bog dal oblast (*ašlṭe*) nad vsemi ustvarjeninami (*britē*).« (2,16-19) *Jama zakladov* najverjetneje gradi na sirski teološki tradiciji, po kateri je bilo že Adamu predano namestniško kraljevanje (Papoutsakis 2017, 139–189).

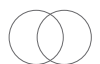
18 Tekst je poškodovan; v sirščini stoji nerazumljiva beseda ܩܘܪܝܢܐ, katere pomen ni povsem jasen.

se svet zaključil na ukaz Boga (*puqḏāneh d-alāhā*), urejevalca ustvarjenin (*mdabrānā d-beryātā*).¹⁹ Ustvarjenine bodo razjezile Boga, greh se bo povečal in vladala bo jeza. Grehi ljudi se bodo povzpeli in zakrili nebesa. Gospod bo zanetil s svojim besom kraljestva, ki prebivajo znotraj [ozemlja za] temi vrati. Ko Gospod hoče pogubiti ljudi, pošlje ljudstva nad ljudstva in bojujejo se, da trepetajo (*ḥrdē*).²⁰ Gospod bo zbral kralje in njihove vojske, ki so znotraj [ozemlja za] to goro. In na njegov znak (*remzeh*) bodo vsi zbrani in bodo prišli s svojimi puščicami in meči. In stali bodo za vrati ter gledali nebesa. In klicali bodo Gospodovo ime (*šmeh d-māryā*): »Gospod, odpri nam ta vrata.« Gospod jim bo iz nebes poslal svoje znamenje. Glas nad temi vrati bo po znamenju zaklical, vrata bodo uničena in bodo padla na Gospodovo znamenje. Ne bodo odprta s ključem, ki sem ga izdelal zanje. Vojska bo šla skozi ta vrata, ki sem jih naredil. Spodnji rob [vrat] bodo uničila železna kopita konjev in jezdecev, ki bodo šli, da bi uničili deželo na povelje Gospoda. In zgornji rob bodo uničile konice puščic teh, ki bodo tekli skozi vrata in šli ven. Ko bodo Huni šli ven, kot je ukazal Bog, bodo prišla kraljestva z robov nebes (*sawpay šmayā*): Hunov, Perzijcev in Arabcev (*tayāyē*). Štiriindvajset kraljestev, ki so zapisana v tem spisu (*seprā*). Padla bodo kraljestva druga za drugim in zemlja se bo topila v krvi in iztrebkih ljudi. Zganilo se bo in prišlo bo kraljestvo Grkov (*malkutā d-yawnāyē*) in vzelo bo kladivo (*arzaptā*) iz železa v svojo desnico in kladivo iz medenine v levico. Kraljestvo Grkov bo udarilo kladivi drugo ob drugo. In kot železo, ki se tali v ognju, in kot medenina, ki vre na ognju, tako se bo talila vojska kraljestev pred kraljestvom Grkov, ki je [kraljestvo] Rimljanov (*rumāyē*). In kraljestvi Hunov in Perzijcev se bosta medsebojno uničili. Samo nekaj od tistih, ki bodo bežali v njihovo deželo, jih bo ubežalo. In tisto, kar ostane od njih, bo uničilo kraljestvo Rimljanov.

19 Tekst je tudi na tem mestu poškodovan. Budge tole sekcijo prevaja kot »And again I have written and made known and prophesied that it shall come to pass, at the conclusion of nine hundred and forty years [...] another king, when the world shall come to an end by the command of God the ruler of Creation.« (Budge 1899b, 154)

20 Spletni slovar *Comprehensive Aramaic Lexicon* je edini meni dostopen sirske slovar, ki korenu *hrd* pripisuje pomen, ki bi bil smiseln v tem kontekstu, tj. 'trepetati'. Samostalnik *hrd* bi po tem slovarju pomenil »nočno moro«. Izjemoma sem pri prečrkovanju zapisal le samoglasnike, saj ta slovar na žalost ne ponudi soglasnikov.

In ven bo šlo moje kraljestvo, ki se imenuje »Hiša Aleksandra, sina Filipa Makedonskega«, in uničilo bo zemljo vse do koncev nebes. In nikogar izmed narodov (*'amē*) in izmed jezikov, ki prebivajo v stvarstvu, ne bo najti, da bi obstal pred kraljestvom Rimljanov. Jaz, Aleksander, sem to razglasil in napisal s svojo lastno roko. Nisem lagal v tem, kar sem napisal. Če ljudstva in ustvarjenine ne bodo sprejeli, da se bo to, kar sem napisal, zgodilo, in ne sprejemate moje besede, sprejmite [besedo] preroka Jeremija, ki je v svojem preroštvu že predtem pokazal na to kraljestvo. Tako je rekel v svoji knjigi: »S severa se bo odprlo zlo nad vse prebivalce zemlje.« [1,14]. Imam znak (*ātā*), ki ga je naredil Bog. Na vrhu gore, ki je za temi vrati [...] ²¹ In ko pride ven iz vrha gore, je ozek. In na drugem vrhu visi spužva, napolnjena s krvjo. In ta kri bo se spustila na vrh gore in Huni bodo prišli in podrgnili bodo svoje glave s to krvjo in pili jo bodo in se vrnili. In to pričanje (*sāhdutā*) je tja postavil Bog, da bi ljudje videli ter se bali. Kajti kot se ta kri spusti iz te spužve, tako bo prelita kri ljudstev po gorah in vrhovih. (268–271)

Potem ko Aleksander zgradi severna vrata, ki bodo zadrževala Hune vse do nastopa poslednjih časov, lokalni prebivalci perzijskemu kralju Tubarlaku povedo, kaj je naredil Aleksander, in ga nagovorijo, naj pojde ter premaga Aleksandra (271). Tubarlak zbere tako svojo vojsko kot tudi vojsko drugih kraljev; po LA naj bi zbral 82 kraljev, njegova vojska pa naj bi štela 1.130.000 mož (272). Bog pa je prišel k Aleksandru, ga posvaril in mu rekel:

Povzdignil sem te nad vsa kraljestva. Naredil sem, da rogovi iz železa rastejo na tvoji glavi, da bi z njimi ranil kraljestva zemlje (*mal-kwātā d-ar'ā*). Vame si zaupal, ko si šel v vojno ter gledal dežeje. Veliko kraljev in njihovih čet pa prihaja nadte, da bi te ubili. Kliči me, da ti bom prišel na pomoč. Kajti jaz sem Gospod in v pomoč pridem tistim, ki me kličejo. (272)

Aleksander ukaže, da preštejejo njegove čete, in ugotovi se, da ima Aleksander na voljo 316.000 mož (273). Aleksander ukaže svojim možem,

21 V sirskega izvorniku manjka nekaj besed.

naj darujejo Bogu kadilne daritve, nato pa vzame svojo krono (*tāgā*) ter vijoličasta oblačila (*argwānē*), jih položi pred Boga ter reče:

Gospod, ti imaš moč nad mojim življenjem in mojim kraljestvom. Tebi, Gospod, pripada kraljevanje (*malkutā*). Ti boš rešil svojega služabnika (*‘abdāk*) in njegov tabor pred mojimi sovražniki. (273)

Spis se nadaljuje z opisom dogodkov bitke:

Ko je Aleksander molil, so se približali kralji ter njihove vojske. Aleksander je odgovoril in rekel: »Zmaga je od Gospoda« (*d-mā-ryā (h)y zākutā*). In tabor je zaklical in rekel: »Bog, pridi nam na pomoč« (*alāhā tā l-‘udrānan*). In Aleksander je rekel: »Gospod, ki si se mi prikazal na tej zemlji, pomagaj nam.« Takrat se je prikazal Gospod, ki je prišel v kočiji (*markabtā*) Serafov. In opazovalci (*‘irē*) in angeli (*mala ‘kē*) so ga slavili ter prihajali pred Njega. In vodil je svojo vojsko nad Aleksandrov tabor. Gospod se je prikazal, stoječ na zahodu. In celoten Aleksandrov tabor je gledal proti Gospodu in Gospod je postal taboru pomočnik. In ljudstvo (*‘amā*) je bilo opolnomočeno, kajti Gospod je prišel v njihovo rešitev (*purqān-hun*). Začela se je strašljiva bitka, ko so ljudje klicali: »Ta bitka je od Gospoda, ki je prišel dol in se postavil v njej.« Gospod se je znova prikazal Aleksandru in mu rekel: »Ne boj se kraljev in njihovih vojsk, kajti glej, jaz sem teboj.« In glas Boga je šel in medtem je grmelo med njimi, dokler se niso kralji in njihove vojske tresli pred taborem Boga. Aleksander in njegove čete so ubili šestdeset kraljev in njihove čete. Ti, ki so bežali, so zbežali. In ti, ki so se razbežali, so se razbežali. Aleksander je zasegel Tubarlaka, kralja Perzijcev, vendar ga ni ubil. (273–274)

Perzijski kralj je Aleksandru daroval darove, Aleksander pa si je podredil vso Perzijo. Nato se Aleksander in Tubarlak dogovorita, da bo Perzija Aleksandru plačevala davke naslednjih petnajst let. Prav tako se kralja dogovorita, da bosta severna vrata varovali obe vojski (274–275). Čeprav se vladarja pogodita in torej Perzija ni dokončno uničena, perzijski kralj Tubarlak sprejme tako pogoje Aleksandra kot tudi prerokbo o prihodnjih dogodkih:

In pojasnili so mu, da bo ob koncu konca sveta kraljestvo Rimljanov šlo ven ter si podredilo vse kralje zemlje. In da bo ubit kralj Perzije, kjerkoli že bo, in da bosta Babilon in Asirija uničena po povelju Boga (*puqdāneh d-alāhā*). Tako je kralj Tubarlak sprejel prerokbo (*q̄sam*) in [jo] lastnoročno podpisano dal kralju Aleksandru. V spis je skupaj z Aleksandrom vstavil to, kar se bo zgodilo Perzijcem [in potrdil], da kralj in njegovi veljaki prerokujejo, da bo Perzija uničena po Rimljanih in da bodo vsa kraljestva uničena, da pa bo [kraljestvo Rimljanov] stalo in vladalo do konca časov in da bo predalo kraljestvo zemlje (*malkutā d-ar'ā*) Mesiji, ki bo prišel.

Aleksander in njegove čete so vstali ter odšli iz Perzije. Šli so po puščavi in se utaborili na gori Rimljanov. Aleksander je dal priversti kovače, ki jih je pripeljal iz Egipta, ter jim dal Bet Dmā in Bet Dušar, da bi ju obdelovali in živeli tam, niso pa bili primorani kralju dajati dajatev. Aleksander je šel gor ter se priklonil (*sged*) v Jeruzalemu. V morje je dal prinesiti ladje ter šel do Aleksandrije. Ko je umrl, je dal prestol svojega kraljestva (*kursāyā d-malkuteh*) iz srebra [prenesti] v Jeruzalem.

Tukaj se konča zgodba zmagoslavij ter vojn Aleksandra, kralja Grkov, sina Filipa. (275)

4 Komentar

Komentar je razdeljen na tri dele. V prvem delu bomo identificirali zgodovinsko obdobje, v katero je treba umestiti spis. Temu sledi komentar vsebine LA, ki že vključuje iskanje vzporednic z dogodki iz identificiranega obdobja nastanka spisa. Zadnji del sekcije obravnava vprašanje avtorstva spisa.

4.1 Datacija spisa

Če ne sprejmemo datacije, ki jo predlaga LA sama, tj. da izhaja iz časov Aleksandra Velikega in da je bila hranjena v arhivih aleksandrijskih kraljev (255), se takoj pojavi vprašanje po njenem dejanskem izvoru. Spis sam nam podaja dve letnici: ob koncu osemsto štiriindvajsetih let bodo Huni

začeli svoja osvajanja (LA, 295); ob koncu devetsto štiridesetih let bo vstal drug kralj in za tem se bo svet zaključil (LA, 296). LA uporablja perzijski selevkidski koledar, ki se je po julijanskem koledarju začel prvega oktobra leta 312 pr. Kr. (Coakley 2013, 148–149). V julijanskem koledarju bi torej šlo za leto med 1. oktobrom 514 in 30. septembrom 515 v primeru selevkidskega leta 840 ter za leto med 1. oktobrom 628 in 30. septembrom 629 v primeru selevkidskega leta 940.

Kot je uvidel že Nöldeke leto 514–515 sovpada z vdorom Sabirjev v Anatolijo (van Bladel 2007, 183). Leto 628–629 sovpada s koncem bizantinsko-perzijskih vojn oz. z zmago bizantinskega cesarja nad perzijskim vladarjem. Leta 614 so namreč Perzijci osvojili Jeruzalem, leta 619 Egipt in Aleksandrijo, leta 626 pa so skupaj z Avari obkolili Jeruzalem. Temu je sledila protiofenziva cesarja Herakleja, ki je preko Armenije leta 628 napadel perzijski imperij, zmagal v bitki ter sklenil premirje. Leta 630 je Heraklej slovesno vkorakal v Jeruzalem ter vrnil relikvije sv. Križa, ki so jih ukradli Perzijci, ko so napadli Jeruzalem. (Briquel-Chatonnet in Debié 2018, 160–161)

V preučevanju apokaliptičnih spisov velja načelo, da je zadnji pravilno napovedani dogodek *terminus post quem* nastanka spisa.²² Iz zgodovinskih virov vemo, da je leta 628 cesar Heraklej premagal Perzijce, pri tem pa tudi sklenil premirje. To premirje najverjetneje doživi svoj odmev v premirju, ki ga sklene Aleksander s Tubarlakom (LA 275–276). Vse to nas pripelje do zaključka, da je leto 628 zelo verjeten *terminus post quem* LA, saj so dogodki tega leta zadnji dogodki, za katere lahko s relativno visoko stopnjo gotovosti trdimo, da jih je avtor LA poznal.

22 To načelo je, kot smo videli pri obravnavi Danielove knjige, uporabil že Porfirij, uporabljamo pa ga pri spisih, ki jih v sodobnem zgodovinopisju imenujemo *vaticinia ex eventu* (db. 'napoved iz dogodka'). Značilnost takih spisov je, da napoved oz. prerokbo pripišejo spoštovani in cenjeni osebi iz preteklosti. Ta oseba pravilno napove potek zgodovine do določene točke. Zadnji pravilno napovedani dogodek je *terminus post quem* takih prerokb. *Terminus ante quem* je po navadi prvi napačno napovedan dogodek oz. zelo pomemben dogodek, ki ni omenjen in za katerega sklepamo, da ga dejanski avtor *vaticinium ex eventu* ni poznal, saj bi ga bil v nasprotnem primeru primoran vključiti v prerokbo. Za *vaticinia ex eventu* lahko torej rečemo, da nastanejo v obdobju med zadnjim pravilno napovedanim dogodkom ter prvim napačno napovedanim ali izpuščenim dogodkom. Po navadi želijo avtorji *vaticinia ex eventu* pri naslovnih doseči zaupanje s tem, da cenjena oseba iz preteklosti, ki ji je prerokovanje pripisano, do določene točke povsem pravilno napove potek zgodovine. Dejanski avtor dá s tem naslovljencu vtis, da se bodo tudi prihodnji dogodki, ki so napovedani v prerokbi, zgodili podobno, kot so se že pretekli dogodki, ki so prav tako napovedani v prerokbi. *Vaticinia ex eventu* lahko zatorej postanejo močno retorično orodje. Preko prepoznavanja temeljnih ciljev take *vaticinium ex eventu* jo lahko umestimo v zgodovinski kontekst, v katerem je nastala.

Naslednji korak pri dataciji spisa je identifikacija *terminus ante quem*. Spis pravi, da se bo konec sveta začel, potem ko bo vstal drugi kralj (*malkā ḥrinā*) in bodo izza severnih vrat vdrli Huni ter se bodo kralji zemlje spopadli med seboj. Pri tem LA sicer omenja Arabce,²³ vendar jim pripiše relativno nepomembno vlogo, kar pomeni, da je bila LA napisana pred velikimi arabskimi osvajanja, tj. preden so Arabci osvojili pomembno ozemlje na Bližnjem vzhodu, ki je pred tem pripadalo bizantinskemu imperiju. Prva večja bitka se je zgodila leta 634, že istega leta pa je v božični homiliji jeruzalemski patriarh Sofronij rekel, da zavoljo osvajanja Saracenov praznika ne more obhajati v Betlehemu, saj bi bila pot preveč nevarna. Z veliko verjetnostjo lahko rečemo, da LA ni mogla nastati prav pozno po božiču 634, saj bi pisec, ki je bil zagotovo na tekočem z dogodki v cesarstvu, tak dogodek najverjetneje vključil v prerokbo. *Terminus ante quem* je torej začetek leta 635, ko Arabci bizantinska ozemlja ogrožajo do te mere, da se patriarh Svetega mesta ne more več prosto gibati po Palestini.

4.2 Vsebinski poudarki

V prejšnji sekciji (4.1) smo časovno zamejili obdobje, v katerem je nastala LA. V tej sekciji bomo podali kratek komentar, v katerem bomo si prizadevali identificirati glavne ideje, ki jih želi avtor tega *vaticinium ex eventu* sporočiti.

Najprej spregovorimo o vlogi, ki jo ima pojem »kraljestvo« (*malkutā*) v LA. V LA je Aleksander opisan kot kralj (*malkā*) oz. kot nekdo, ki vodi kraljestvo (*malkutā*). Aleksander je opisan kot »kralj Grkov« (*malkā d-yawnāyē*) (LA, 255),²⁴ njegovo kraljestvo pa je v nadaljevanju enačeno s kraljestvom Rimljanov: »kraljestvo Grkov, ki je [kraljestvo] Rimljanov« (LA, 270). Identifikacijo kraljestva Aleksandra Velikega s kraljestvom Rimljanov lahko razumemo, šele če se zavedamo, da avtor LA gradi na Danielovi shemi nasledstva štirih kraljestev, kjer je četrti imperij zadnji imperij pred vzpostavitvijo kraljestva, ki bo trajalo večno (Dan 2). Zdi se, da se avtor

23 Imenuje jih *Tayāyē*, kar je standardni sirski izraz za 'Arabce' in nima verske konotacije. Za lucidno študijo besednjaka, ki so ga sirski pisci uporabljali, da so označili Arabce ter kasneje tudi muslimane, gl. Penn 2015, 53–101.

24 Sirska beseda, ki označuje Grke, *yawnāyē* (ed. *yawnāyā*), izhaja iz grške besede *Iōnia*, ki jo slovenimo kot Jonija.

LA naslanja predvsem na pripoved o nasledstvu kraljestev, ki jo najdemo v Dan 2, saj so tam poganska kraljestva prikazana v izrazito pozitivni luči, poganski kralj Nebukadnezar pa v Dan 4 kot pobožen vladar. Podobno je tudi Aleksander Veliki prikazan kot pobožen vladar, ki pred svojim potovanjem opravi molitev k Bogu (LA, 257–258), prav tako pa se k Bogu zateče, ko ga obkolijo sovražniki (LA, 273).

Aleksander Veliki začne svojo molitev pred osvajanji tako, da moč nad uravnavanjem nasledstva kraljestev pripiše Bogu: »Bog, Gospod kraljev in sodnikov, ki vzpostavljaš kralje (*mqim ant malkē*) ter jim vzameš njihovo oblast.« (LA, 257) Pri tem se LA skoraj zagotovo navezuje na Pešito, sirske prevod Svetega pisma, ki aramejske besede *māhāqēn malkīn* prevede z *mqim malkin* (Dan 2,21 [Pešita]).²⁵ Avtor LA želi torej povedati, da je nasledstvo oz. izmenjevanje kraljestev pod Božjim vplivom. V kontekstu Heraklejeve politične propagande bi to pomenilo, da je tudi njegovo kraljestvo oz. njegova oblast dana od Boga ter da je celo napovedana v Danielovi knjigi, ki govori o kraljestvu Aleksandra Velikega kot o zadnjem kraljestvu pred nastopom neminljivega kraljestva. Eno izmed glavnih sporočil LA je namreč, da je kraljestvo, ki ga je ustanovil Aleksander Veliki, isto kraljestvo kot to, ki ga vodi cesar Heraklej.

Hkrati je treba poudariti, da je Aleksander Veliki predstavljen kot Protoheraklej, kajti tudi Aleksander je bil boj s Perzijci in jih je premagal z Božjo pomočjo. Prav tako se je Heraklej leta 628 pogajal s perzijskim vladarjem Kavodom podobno kot pred njim že Aleksander s kraljem Tubarlakom (Reinink 2003, 153.157–158). Reinink opozori na stavek, ki ga izreče Aleksandrova vojska v LA, in sicer »Bog, pridi nam v pomoč« (*alāhā tā l'udrānan*) (LA, 273). Po Reininku (2003, 155) je treba ta stavek brati v navezavi na Heraklejeve kovance, ki so od leta 615 imeli vtisnjene latinske besede *Deus adiuta Romanis*, tj. »Bog, pomagaj Rimljanom«. Ta klic je bil dalje predpisan tudi s strani vojaškega priročnika *Strategikon* in ga je Heraklejeva vojska skoraj zagotovo uporabljala. Že v Afrahatovem *Pokazu o vojnah* je rečeno, da bo Jezus pomagal Rimljanom z vojsko (24 [PS 233.19-21]).

25 Besedilo leidenske izdaje Pešite mi je bilo dostopno preko programske opreme BibleWords 10.

Nato avtor LA omeni, da bo Božje ime zapisano v listino Aleksandrovega imperija (257). Zelo verjetno je, da se avtor pri tem nanaša na popis prebivalstva, pri katerem je bilo Jezusovo ime, ki ga Aleksander še ne pozna, zapisano v uradne dokumente imperija, ki ga je po avtorju LA ustanovil Aleksander Veliki.²⁶ S tem aktom je bilo namreč Jezusovo ime vpisano v uraden dokument Aleksandrovega imperija. Tudi ta detajl je vsebovan že v Afrahatovem *Pokazu o vojnah*, kjer Afrahat pravi, da je Jezus popisan (*ktīb*) v popisu prebivalstva *kasp rišā* (24 [PS 233.21-22]). Dalje Papoutsakis (2017, 52–53) opozori na eno izmed kitic iz Efremovega opusa *Božičnih himn*:

V dneh kralja (*malkā*), ki je popisal (*ktab*) človeštvo
v popisu prebivalstva, se je spustil naš Odrešenik (*nḥet pāruqan*)
in človeštvo vpisal (*ktab*) v knjigo življenja.
On je vpisal in oni so Ga popisali; na višavi nas je popisal,
na zemlji so popisali Njega. Slava Njegovemu imenu.

(*Božične himne* 18, 2 [Beck 1959, 91])

LA torej želi z uporabo motivov, ki so bili v sirski tradiciji dobro znani, prikazati, da je Heraklejev imperij v resnici imperij Aleksandra Velikega, ki je po pripovedi iz Dan 2 zadnji imperij, ki bo obstal na svetu, ter da je Božje ime vpisano v listino tega imperija. V luči bizantinsko-perzijskih vojn je to pomenilo, da bo Heraklejevo grško oz. rimsko kraljestvo tisto, ki bo zadnje pred nastopom končnega neminljivega kraljestva, in da ima zagotovljeno Božjo pomoč.

Reinink (2003, 163–64) opozori, da moramo takšno apologijo bizantinske politike brati tudi kot poskus cesarja Herakleja oz. njegovih privrženecv, da bi na svojo stran pridobili miafizitske kristjane, ki so živeli v bizantinskem imperiju ter zavračali kalcedonski koncil oz. učenje kalcedonskega koncila, ki je bilo v času Herakleja tudi uradno cesarjevo učenje. Miafizitski kristjani so bili že ob koncu 6. stoletja številni tudi v perzijskem imperiju. Če bi se miafizitski kristjani, ki so živeli v bizantinskem imperiju, začeli

26 Budge omenja, da v enem rokopisu manjka izraz Bog (1899a, 257). V tem rokopisu Aleksander pravi, da bo v listino svojega kraljestva zapisal ime tega, ki ga naslavlja v 2. osebi ednine in ga ne identificira neposredno z izrazom *Alāhā*.

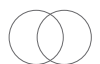
povezovati s svojimi somišljeniki iz perzijskega cesarstva ter, še pomembneje, s perzijskim imperijem, bi to namreč lahko vodilo k ponovnemu krhanju bizantinske oblasti na Bližnjem vzhodu. S tem ko LA pravi, da bo zadnje kraljestvo, ki bo obstalo, grško kraljestvo, ki ga je ustanovil Aleksander Veliki in ga zdaj vodi Heraklej, hoče povedati, da je modro, da se mifafizitski kristjani držijo tega zadnjega kraljestva, ki je napovedano že v Dan 2.

Poleg obravnavanja tedanjih političnih tem in teološkega zagovora vsebuje LA tudi napoved eshatoloških dogodkov. V LA je zaslediti dve eshatološki napovedi: prvo je dal Aleksander vklesati na železna vrata, ki jih je zgradil (LA, 268–271); druga napoved pa je vsebovana v okviru Aleksandrovih pogajanj s perzijskim kraljem Tubarlakom (LA, 275).

Prva pripoved je dosti bolj podrobna, mestoma pa je sirski izvirnik, ki ga podaja Budge, nerazumljiv.²⁷ Ta napoved pravi, da bo Bog na zemljo poslal opustošenje preko Hunov, kajti ko »Gospod išče, da bi pogubil ljudi, pošlje ljudi nad ljudi in bojujejo se, da trepetajo« (LA, 269). Huni bodo prišli iz severnih vrat, kar bo pripeljalo do boja med kraljestvi: Huni, Perzijci in Arabci. Kraljestva se bodo med seboj uničila, in ko bodo že skoraj uničena, bo prišlo kraljestvo Grkov, tj. kraljestvo Rimljanov, ki si bo podredilo ves svet (268–271). Po tej pripovedi si bo Aleksandrovo kraljestvo, tj. kraljestvo, ki ga je v času nastanka LA vodil cesar Heraklej, pokorilo celoten svet, vse do koncev zemlje. LA Danielovo napoved o Aleksandrovem imperiju kot zadnjem imperiju vplete v eshatologijo ter jo interpretira v smislu, da bodo se zadnji dogodki zgodili, ko bo bizantinski imperij zavladal celotnemu svetu.

Prvi napovedi o eshatoloških dogodkih je na koncu dodana druga napoved (LA, 275), ki jo podpiše in potrdi tudi perzijski kralj Tubarlak. Če predpostavimo, da je LA nastala v kontekstu premirja med bizantinskim ter perzijskim imperijem, želi avtor LA s tem, ko pravi, da je perzijski kralj Tubarlak ob premirju z Aleksandrom sprejel končno rimsko zmago, povedati, da si bo kljub premirju na koncu vsa kraljestva podredil bizantinski imperij, saj je bilo to določeno že v prerokbi, dani Aleksandru Velikemu.

27 Tudi Budge sam priznava, da je mestoma tekst nerazumljiv oz. da je verjetno prihajalo do napak pri prepisovanju.

Rimsko kraljestvo bo zavladovalo še pred Mesijevim prihodom, ko pa bo Mesija prišel, bo kraljestvo izročeno njemu. Raziskovalci (Reinink 2003, 160; Shoemaker 2008) so takšno eshatologijo poimenovali 'imperialna eshatologija', saj je zanjo značilno, da ima imperij oz. neka politična tvorba eminentno mesto v eshatoloških dogodkih. Eshatologija je v LA namreč povezana z univerzalno bizantinsko oblastjo, ko si bo zadnji imperij iz Danielove prerokbe pokoril vsa kraljestva in ko bo kraljestvo zemlje oz. oblast nad zemljo predana Mesiji, ki bo prišel (LA, 275). Kot smo videli, je taka miselnost povsem v skladu s sirsko teologijo o namestniškem kraljevanju, ki jo je v kontekstu bizantinsko-perzijskih bojev uporabil že Afrahat. Že tam so namreč rimski vladarji imenovani 'varuhi kraljestva', ki bodo kraljestvo ob koncu časov predali Kristusu.

Imperialna eshatologija LA je posebej povezana z Jeruzalemom, saj je na več mestih v LA Jeruzalem imenovan kot kraj, kjer bo Mesija ob svojem prihodu sedel na Aleksandrov prestol in kamor bodo bizantinski cesarji odlagali svoje krone. Eshatološki status Jeruzalema je sicer že del starozavezne preroške apokaliptike, v kateri je veliko govora o gori Sion in Božjem kraljevanju (Ps 48,3).

4.3 Avtorstvo

Potem ko smo časovno zamejili obdobje nastanka spisa ter podali kratek pregled najpomembnejših vsebinskih poudarkov spisa, se velja vprašati o avtorju spisa ter o izvornem jeziku spisa. Kot bomo videli, sta ti vprašanji med seboj povezani. Obenem je s tema vprašanjema povezano tudi vprašanje o naslovnih tega *vaticinium ex eventu*, saj so to ljudje, ki bi jih moral spis spodbuditi k določenemu dejanju oz. reakciji.

Spis, kot ga poznamo danes, se je ohranil v sirščini. Ker je v spisu jasno zaslediti propagando bizantinskega imperija, ne moremo *a priori* izključiti možnosti, da imamo opravka s sirskim prevodom grškega izvirnika. To možnost lahko izključimo šele po podrobnejšem branju spisa.

Kot smo videli v pregledu sirske politične teologije, je bil motiv namestniškega kraljevanja že dolgo prisoten v sirske teološke diskurzu. Poleg tega je v sirske teološke tradiciji misel o tem, da je Kristusovo ime vpisano v listino rimskega imperija, izpričana že od Afrahata dalje, pozna pa jo tudi

sv. Efrem (Papoutsakis 2017, 52–53), verjetno najvplivnejši sirski teolog. Vsekakor je sirska teološka tradicija imela na voljo elemente, ki jih je uporabil pisec LA, iz česar lahko sklepamo, da je *možno* govoriti o spisu, ki je bil izvorno napisan v sirščini. Vendar je to še premalo, da bi lahko dokazali, da je spis *dejansko* sirskega porekla.

Da bi dokazali *dejanskost* sirskega porekla, se moramo vprašati o tem, koga spis v resnici nagovarja. Spis je nastal v obdobju, ko sta bizantinski in perzijski imperij sklenila premirje, in vsebuje idejo, da je to premirje le začasno ter da bo na koncu zavladal bizantinski imperij, ki bo ob koncu časov oblast predal Mesiji. Ker je spis nastal kmalu po premirju, je zelo verjetno, da je cesar Heraklej želel državljane svojega imperija prepričati, da bo bizantinski imperij zmagal ter da bi bilo za njih zaveznitvo s Perziji pogubno, saj bo Bog nad Perzijce poslal ljudstva izza severnih vrat, da jih uniči.

Kot je odlično opazil Reinink, je leta 628 Heraklej naletel na težave s sirskimi miafizitskimi kristjani, kar je privedlo do tega, da je izgnal miafizitskega patriarha iz Edese (2003, 163). Najverjetneje lahko iz tega sklepamo, da je v širšem območju v okolici Edese obstajala nevarnost, da bi se miafizitski kristjani zarotili proti bizantinskemu cesarju. Bizantinski državni aparat je bil torej primoran nekaj ukreniti v zvezi s tem in LA bi bila odličen odgovor na to nevarnost.

Glede na to, da se nam je LA ohranila v sirščini, in ne v grščini, da uporablja motive, ki so bili globoko ukoreninjeni v sirski teološki misli, in da je bil bizantinski državni aparat v času, ko je nastala LA, primoran utrditi lojalnost sirskih miafizitskih kristjanov, je možno z visoko stopnjo gotovosti trditi, da je bil spis izvorno napisan v sirščini ter da izvira iz širše okolice Edese. Avtor je najverjetneje sirski teolog, ki je bil dobro poučen v sirski teologiji in je bil blizu bizantinskemu državnemu aparatu, najverjetnejšemu »naročniku« spisa.

Sklep

Uradna politika bizantinskega imperija je na začetku 7. stoletja spodbujala interpretacijo Danielove prerokbe o nasledstvu štirih kraljestev, ki bi ji uspelo teološko utemeljiti obstoj bizantinskega imperija. Poleg tega je bizantinskemu imperiju v LA pripisana eshatološka vloga, saj bo ta imperij osvojil vso zemljo, preden bo nastopilo končno kraljestvo, ko bo zemeljsko kraljevanje predano Mesiji, ki bo vladal na bizantinskem prestolu v Jeruzalemu. LA je najverjetneje namenjena predvsem propagandi te Heraklejeve politike med sirske monofizitskimi kristjani, ki so jih hoteli po nekaj trenjih dokončno pridobiti na svojo stran ter jih odvrniti od spogledovanja s perzijskim imperijem.

Bizantinska imperialna eshatologija je bila na preizkušnji, ko se je v sklopu arabskih osvajanj v manj kot desetih letih situacija na Bližnjem vzhodu korenito spremenila. Treba je poudariti, da ta osvajanja v kontekstu bizantinske imperialne ideologije niso bila samo politični dogodki, ampak so zadevala tudi teološke temelje bizantinske imperialne ideologije, saj so pod vprašaj postavljali njeno imperialno eshatologijo. Sodoben bralec, ki bere prva poročila kristjanov o arabskih napadih, se mora nujno zavedati, da je vsaj za del uradne Bizantinske cerkve arabsko osvajanje pomenilo tudi grožnjo imperialni eshatologiji, kakor so jo poznali.

Poudariti velja tudi to, da so muslimanski Arabci, ko so v 7. stoletju osvojili praktično celotno današnjo bližnjevzhodno regijo, prevzeli kar nekaj apokaliptičnih idej od ljudstev, ki so z njimi živela na tem območju. To, da je dal 'Abd al-Malik na koncu sedmega stoletja zgraditi *Qubbat al-ṣaḥra* na tempeljskem griču v Jeruzalemu ter zgradbo okrasil s protikrščanskimi napisi, je treba mdr. interpretirati v kontekstu polemike s takratnimi krščanskimi predstavami o končnem zmagoslavju bizantinskega imperija (Reinink 2001, 229–230). 'Abd al-Malikova gesta je namreč pomenila simbolno potrditev, da je zdaj nastopila nova doba, ki jo bo zaznamoval islamski imperij.

Kasneje so bile glavne značilnosti LA prevzete v *Psevdometodijevo apokalipso*, še eno delo sirske apokaliptike, preko prevodov tega spisa, ki je bil v srednjem veku ena izmed najbolj branih apokalips, pa je bizantinska imperialna eshatologija vplivala tudi na evropski srednjeveški politični

diskurz. Glavni namen *Psevdometodijeve apokalipse*, ki je nastala v zadnjem desetletju 7. stoletja, je predvsem znova potrditi resničnost Danielove prerokbe o nasledstvu štirih kraljestev ter končno zmago bizantinskega imperija, kakor jo skicira že LA.

Končno je treba poudariti, da je LA preko svoje recepcije v *Psevdometodijevi apokalipsi* in vpliva, ki ga je bizantinska imperialna eshatologija imela na razvoj islamske misli v 7. stoletju, postala pomembno delo tudi za preučevanje odnosov med muslimani in kristjani. Zavedati se namreč moramo, da so prvi kristjani, ki so se srečevali z muslimani, te velikokrat interpretirali kot grožnjo pripovedi o krščanski zgodovini ter imperialni eshatologiji. Za prihodnost medverskih odnosov med muslimani in kristjani je nujno potrebno, da preučujemo zgodovinske okoliščine teh prvih srečanj ter da jih ne prenašamo nekritično na današnji čas, ko imamo oz. bi si morali prizadevati za drugačno razumevanje eshatologije, ki ne vključuje zmage neke krščanske politične tvorbe nad vsem preostalim svetom. Za daljnosežen razvoj medverskega dialoga med kristjani in muslimani je podoben napor kritičnega branja zgodovinskih teoloških predpostavk pri soočanju s kristjani potreben tudi na islamski strani.²⁸

28 Trenutno vlada med preučevalci zgodnjega islama trend, da se prva islamska skupnost interpretira v kontekstu »imperialne eshatologije«. Teza teh raziskovalcev, med katerimi prednjači Stephen Shoemaker, je, da je islam že od samega začetka vseboval »imperialno eshatologijo«. Shoemaker celo predpostavlja, da je Mohamed osebno vodil napad na Jeruzalem (2012), kar je v nasprotju s tradicionalno islamsko pripovedjo, po kateri je Mohamed umrl leta 632, torej šest let pred zavzetjem Jeruzalema. Shoemaker se je sicer pri tem naslanjal na analize Kevina van Bladla (2007), ki je prepričljivo pokazal, da so sledovi LA vidni tudi v Koranu. Čeprav je treba van Bladlovo analizo jemati resno, so Shoemakerjevi zaključki o »imperialni eshatologiji« kot konstitutivnem elementu Korana ter prve islamske skupnosti veliko preuranjeni. Po našem mnenju je prišlo do integracije »imperialne eshatologije« v islamski teološki diskurz šele po osvojitvah Bližnjega vzhoda oz. vzporedno z njim, vsekakor pa je ta razvoj treba uvrstiti v obdobje po smrti preroka Mohameda. Za ponazoritev tega argumenta bi bila potrebna študija, ki presega meje tega članka. Za islamske temelje medverskega dialoga gl. Grabus (2020). Pomen medverskega dialoga v Sloveniji je obravnaval Turnšek (2013).

Kratici

LA Budge 1899a [*Legenda o Aleksandru*]

PS Parisot 1984 [*Patrologia Syriaca*]

Reference

Primarni viri

Beck, Edmund. 1959. *Des heiligen Ephraem des Syrers Hymnen De Nativitate*. CSCO 186. Louvain: Peeters.

Budge, Ernest A. Wallis, ur. 1899a. *Neṣḥānā dīleh d-Āleksandrus bar Pilipus māqedunāyā*. V: *Taš'itā d-Āleksandrus bar Pilipus malkā d-Māqedunāyē hānaw den Rumāyē*, 255–275. Cambridge: Cambridge University Press.

---. 1899b. A Christian Legend Concerning Alexander. V: *The History of Alexander the Great*, 144–158. Cambridge: Cambridge University Press.

Parisot, Ioannes, ur. 1894. *Aphraatis Sapientis Persae Demonstrationes*. Zv 1. PS 1. Pariz: Firmin-Didot.

Su-Min, Ri, ur. 1987. *La Caverne des trésors [Jama zakladov]*. CSCO Syr. 207. Leuven: Peeters.

Sekundarni viri

BibleWorks 10. 2015. Programska oprema.

Bracht, Katharina. 2021. The Four Kingdoms of Daniel in Hippolytus's Commentary on Daniel. V: Perrin in Stuckenbruck 2021, 167–190.

Briquel-Chatonnet, Françoise, in Muriel Debié. 2018. *Le monde syriaque: Sur le routes d'un christianisme ignore*. Pariz: Les Belles Lettres.

Brock, Sebastian. 2011. Aphrahat. V: *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*. <https://gedsh.bethmardutho.org/Aphrahat> (pridobljeno 8. 10. 2022).

Collins, John J. 1998 [1984]. *The Apocalyptic Imagination: An Introduction to Jewish Apocalyptic Literature*. Grand Rapids, MI: William E. Eerdmans Publishing Company.

DīTommaso, Lorenzo. 2021. The Four Kingdoms of Daniel in the Early Mediaeval Apocalyptic Tradition. V: Perrin in Stuckenbruck 2021, 205–250.

Grabus, Nedžad. 2020. Muslimanski pogled na teološke temelje medverskega dialoga muslimanov in kristjanov. *Edinost in dialog* 75/1: 169–180. <https://doi.org/10.34291/edinost/75/grabus>.

Hacohen, Malachi Haim. 2018. *Jacob & Esau: Jewish European History Between Nation and Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hartman, Louis F., in Alexander di Lella. 1977. *The Book of Daniel: A New Translation and Commentary*. The Anchor Bible 23. Garden City, NY: Doubleday & Company Inc.

Herman, Geoffrey. 2021. Persia, Rome and the Four Kingdoms Motif in the Babylonian Talmud. V: Perrin in Stuckenbruck 2021, 191–204.

Krajnc, Aljaž. 2021. Vloga Abrahama v korranski historiografiji. *Bogoslovni vestnik* 81/1: 75–89. <https://doi.org/10.34291/bv2021/01/krajnc>.

- Morkholm, Otto.** 1989. Antiochus IV. V: W. D. Davies in Louis Finkelstein, ur. *The Cambridge History of Judaism*. Zv. 2, 278–291. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niehr, Herbert.** 2016 [1995]. Das Buch Daniel. V: Erich Zenger, ur. *Einleitung in das Alte Testament*, 618–629. 9. izdaja. Stuttgart: Kohlhammer.
- Penn, Michael Philip.** 2015. *Envisioning Islam: Syriac Christians and the Early Muslim World*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Perrin, Andrew B., in Loren T. Stuckenbruck, ur.** 2021. *Four Kingdom Motifs before and beyond the Book of Daniel*. Leiden: Brill.
- Petkovšek, Robert.** 2022. Eksodus – matrica razodetja. *Bogoslovni vestnik* 82/2. <https://doi.org/10.34291/bv2022/02/petkovsek>.
- Reinink, G. J.** 1985. *Die Entstehung der syrischen Alexanderlegende als politisch-religiöse Propagandaschrift für Herakleios' Kirchenpolitik*. V: C. Laga, J. A. Munitz in L. van Rompay, ur. *After Chalcedon: Studies in Theology and Church History Offered to Professor Albert van Roey for his Seventieth Birthday*, 263–281. Leiden: Brill.
- . 2001. Early Christian Reactions to the Building of the Dome of the Rock in Jerusalem. *Xristianskij Vostok* 2/8: 227–241.
- . 2003. Alexander the Great in 7th-century Syriac 'Apocalyptic' Texts. *Byzantinorossica* 2:150–178.
- Shoemaker, Stephen.** 2012. *The Death of the Prophet: The End of Muhammad's Life and the Beginning of Islam*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- . 2018. *The Apocalypse of Empire: Imperial Eschatology in Late Antiquity and Early Islam*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- . 2021. *A Prophet Has Appeared: The Rise of Islam Through Christian and Jewish Eyes*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Stoneman, Richard.** 2018. Alexander Romance. *Oxford Classical Dictionary*. 26. 2. <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e8245> (pridobljeno 2. 9. 2022).
- Turnšek, Marjan.** 2013. Medverski dialog in (po)nov(n)a evangelizacija v Sloveniji. *Edinost in dialog* 68/1–2: 23–24.
- Van Bladel, Kevin.** 2007. The *Alexander Legend* in the Qur'ān 18:83–102. V: Gabriel Said Reynolds, ur. *The Qur'ān in Its Historical Context*, 175–203. London: Routledge.

